

— *з* се среща само за означаване на цифрата 90 при делението на евангелския текст на Амониевите глави.

— *з* също служи за цифрово обозначение на 6 с едно изключение — в литургичните указания към текста за 13 Нд Лк (Лк 18. 18—27) князък е написано със *з* вместо *ж*. В евангелския текст *з* също се използва с цифровото си значение, като звук *дз* *з* се среща само 2 пъти⁴.

— редовно се срещат бързописни варианти на *ъ* *т* *ы* с високи мащети⁵. Такова дълго и закръглено *в* се среща не само във формулата *Къ* *връма* *шнѡ*, предавана тук като *ѡ*, но и в текст от синаксарните таблици, напр. *творатъ* 2806 32. Единствено в богослужебния апарат се употребява *ы* с висок *ъ*. Евангелският текст познава само *ы* (макар че в своето изследване Шолвин⁶ посочва три случая на *ы* при *съи* — Лк 23.50, Ио 3.4, Ио 14.5, по снимките и по самия микрофилм може да се каже с увереност, че това е *ы*). *ы* се употребява редовно и тук. Всъщност *ы* се среща 16 пъти. Много характерен момент е, че всички примери се намират в синаксарните таблици, а в Месецослова, литургичните указания към текста и останалата част от Синаксара няма нито един. Това може да означава, че те са преписвани от отделни ръкописи или преписвачът е правил справки с други преписи, в които *ы* има такова начертание. В подкрепа на това предположение може да се добави следното: Указанието за Неделя на Хананейката се среща 2 пъти — веднъж, кратко, в началото на Синаксара, и още веднъж след това, пълно, в синаксарните таблици. В краткото указание, което се намира в първата част при Месецослова и общите синаксарни пояснения, това *ы* липсва, въпреки че думите с *ы* от второто указание при синаксарните таблици се срещат и тук. Това би обяснило и наличието на две указания за Неделя на Хананейката — нещо, което не се наблюдава при нито едно от прегледаните повече от 70 четириевангелия от XIII до XIV в.

— употребяват се следните графемни за */e/* — тясно *є*, широко *е*, йотувано *ю*

1. Широкото *е* заменя етимологично йотувано *ю* при следните случаи

а) в началото на думата при съкращенията за *єѡлистъ*, *єѡ*, *єѡли*.

Изключение правят списъците на 11-те страстни и 12-те възкресни евангелия, написани с тясно *є*, но с червено мастило.

б) при лични имена, напр. *єѡфиміа* 277a20, *єѡрѡма єѡрина* 277a26

Широко *е* се употребява за означаване на съответния номер от Амониевите глави в Месецослова, напр. четивото за Рождество Христово на *ѡи ѡ ѡи гѡа є*. В текста на евангелието номерата на Амониевите глави се отбелязват винаги с тясно *є*. В Синаксара за предаване на цифрата 5 също се употребява широко *е*. Среща се и в поствокална позиция при окончателните за 3 л. ед. и мн. ч. на някои глаголи, напр. *сконѡваемъ* 279a29, *вѡмѡцѡетъ сѡ* 278b4

3 л. ед. ч. сег. вр. на кьти, когато се предава със съкращение, се изписва винаги с *ю* — *ю̇*. Възшност това е единствения случай на употреба на *ю* в богослужебната част, за разлика от евангелския текст, където йотацията е много по-изразена и *ю* се среща редовно.

— графема за *и* — употребяват се следните знаци — *и*, *и̇*, *ї*. Десетично *ї* има сравнително редовна употреба пред гласни в домашни и чужди думи, напр. *въведѣніе* 276b19, *оуспеніе* 278a20, *марїа* 276a6. Срещат се и няколко случая на употреба пред съгласни — *дїонисїа ѡреднагїта* 276a24, *грїгорїа* 277a24, *архїстратїга* 276a5. При имена, започващи с *и*, се пише винаги *ї* с придихание, напр. *їѡ* 276a4, 276b1..., *ї ѡсона* 277b13, *їѣ хѡ* 276b31, 277a5... *їюстїна* 277b25. Има едно изключение от това правило *їсмѡилѣ* 277b31.

Обикновеното (осмично) *и* се употребява в домашни думи във всички позиции.

Ижица *ѣ* може да се срещне при гръцките заемки в две функции:

— за гласен звук *и* — *сѣмѡна стаклїника* 276a2, *ѣфрема сѣрїна* 277a26, *мѣронѡснѣдѡгѣ* 279a15.

— за съгласен звук в или *ф* — *ѣѣстаѡїа* 276a16, *ѣѣмїїа вѣкаго* 277a20, и всички форми на *ѣїліе* и *ѣїлістѣ*.

Няма съществена разлика в употребата на *и* в текста на евангелието.

— ерови гласни

За разлика от евангелския текст, в Синаксара и Месецослова определено се предпочита *ѣ* във всички позиции. *ѣ* се среща рядко, единствено съкращението за *господѣ* последователно се предава с *гѣ*, напр. *ѣѣтѣ же сѡ* 278b6, 279a26, *ѣѣсти* 278a23 срещу да сѡ *ѣѣтетѣ* 281b20, *ѣѣгено* 281b21 — общо 6 пъти с *ѣ*; *ѣѣскрѣно* 279a13, но 12 пъти с *ѣ*; *ѣѣлѣкскїи* 283a12, но *ѣѣлѣкскїиѣ* 283a17, *ѣѣлѣкскоѣ* 281b10; *прїстѣжїиѣ* 283a32, но *прїстѣжїиѣ* 283b14 и др.

В останалите случаи — префикси *вѣ*—, *вѣз*—, *сѣ*—; предлози *кѣ*, *вѣ*, *сѣ*; коренни срички, окончания, независимо дали етимологически е имало *ѣ* или *ѣ*, се пише *ѣ*. Малко примери могат да се посочат за еровите гласни в коренни срички, като се има предвид характера на текста — многото съкращения, с които се изписват синаксарните таблици и Месецословът, не позволяват да се проследи подробно развитието им. Но в няколкото примера, които се откриват, *ѣ* стои на мястото на етимологически *ѣ* — *наѣнѣши* 281b28, *прѣвоѣ* 281b29, *прѣвоѣїцѣ* 276a18, *вѣрѣвѣрѣнїи* 278a5, *сѣвѣрѣшен* 280a6, *вѣсѣ* 282a25 и др.

По същия начин *ѣ* заменя етимологичен *ѣ* и *ѣ* в краесловие — в Месецослова имената на месеците без изключение се предават със съкращението *мѣѣ*; освен това имаме *ѡїѣѣ* 277a15, 18 *мѣѣ* 276b9, 10, 13, 27 *аїлѣ* 277b5 *наѣнѣетѣ* 278a24 *пѣвѣетѣ* 278a8 и др.

По-различно е положението в литургичните бележки към евангелския текст. Там няма такова явно предпочитание към *ѣ* и двете ерови глас-

ни се употребяват без разлика и без определени правила. Представките и предлозите се пишат ту с ъ, ту с ѝ, много често дори еровете се изпускат.

Пред енклитиките еровете също се изпускат — *начинаѣт сѧ* 278a23, *приключает сѧ* 278b3, *сѣсет сѧ* 280a17, 281b8, *пѣваѣт же* 279a25, 281b24 и др. с едно изключение — *не вѣлиѣчатъ сѧ* 281b20.

Изясняването на ъ и ѝ е ограничено, главно в суфиксни срички. Има един случай на изяснява ъ/о — *научѣѡ* 276a1. По-често се среща изясняване ѝ/е в суфикси — *уѡтворецъ* 276b7, *младенецъ* 277a4, *недостатъѡѡ* 281b23, *равенство* 281b25 и в коренни срички — *рещъ* 282a32, 276a7, *скрежетъ* 281a9, формите за мин. д. прич. от *ити* и производните от него глаголи.

— носови гласни — В Синаксара и Месецослова йотувани носовки не се срещат, за разлика от евангелския текст, където има 7 случая с *иѡ* и *иѡ*.

В началото на думата се пише *ж* — *жж* 280b16, *жже* 281b29, *жыкъ* 283a16, срещу думи с начална *л* в евангелието *лзы* 8.28 *лжи* Мк 5.4, *лжаа* Мт 7.14, *лзыкѡнъ* Мт 10.18 и др.

Редуванията на групи от 2 носовки се предават без изключение с — *жа* — *пѣтжа* 277a1, *сѣтжа* 278a24, *вѣнжа* 283a2, докато в евангелския текст се допускат — *ла* /*проула* Мт 25.11, Мк 4.19...*вѡла* Мт 21.31, *домашнла* Мт 10.25 /и-*жж* /*гвоздинжж* Ио 20.25, *продажжж* Мт 21.12

Аористното оканчание се предава винаги с — *шж* — *познашж* 280b12, *въпросишж* 280b21... срещу форми и с — *ша* в евангелието *рѣша* Мт 12.24, *лж* б.2..., *вѣдша* Мт 14.22, *виша* Мт 21.35 и др.

След *ж*, *ш*, *ц* се пише *ж* — *вѣж* 276a6, *вашж* 283a15, *приложжт сѧ* 282b18. В евангелския текст се срещат форми и с двете носовки.

След *л*, *н*, *р* и *ч* се пише *л* — *гѡла* 280a32, *оула* 282a13, *поустына* 282a9, *научѡ* 278a25. Такова е положението и в евангелието, с две изключения — *прозрж* Мк 10.51, *лж* 18.41, и (?) *сѣнжти* = *сѣнлти* Мк 15.36 и *вѡнждоу* *лж* 11.24⁷.

След меки гласни носовките се употребяват без правило — пише се както *ж*, така и *л* — *ѡвѣнжж* 276a15, *сжж* 280b26, *еремѣжж* 277b16, *арменѣл* 276a21, *ананѣл* 276a22, *свожж* 280b15, докато след твърди гласни определено се предпочита *ж* — *послоушажжтъ* 280a11, *растауажж* 282b7, *лоуѡножж* 281b28, *прѣсѣтжж* 276a6, 277b4, *товожж* 280a24.

Срещат се няколко примера за деназализация на носовките гласни — *е* от *л* в *памѣ* 277b18 /срещу *памѡ* 276a2/, *септеврѣѡ* 276a1 /срещу *сѣтѡ* 281b26/, *вктѡври* 276a22, *ноеврѣѡ* 276b7, *декеврѣѡ* 276b22, 278a7. В Синаксара (14 сряда Мк в *лж*) край на четивото е *ржцѣ* на *нѣ*, докато в евангелския текст е *ржцѣ* на *нѡ*. В случая вероятно се касае за грешно предаване в Синаксара на местоимението в единствено, вместо в множествено число. Такова е положението и в Банишкото евангелие⁸ — в текста е *ржцѣ* на *нѡ*, в Синаксара — *ржцѣ* на *нѣ*, докато Видинското⁹ и на двете места има *ржцѣ* на *нѡ*. В евангелието освен случаи на деназализация имаме и употреба на носовки вместо чисти гласни *вѣлжжжжѣлжж* Мк 16.14, *ѡлѣѡри* Ио 19.23 и др.¹⁰

— В Синаксара и Месецослова ъ се среща на етимологичното си място, напр. расхѣтити 280a30, да слыши 280a22, погыбшаго 280b24. Но в говоримия език гласните ъ и и вече са се изравнили по гласеж, за което говори обърканата употреба на ъ вместо и и обратно, напр. вѣзудѣ 276a9, 281a22, 282a11; изудѣ 282a18, 28 магдалин'скы 280b29. Така е и в евангелието.

— Епентетично „л“ се пази на етимологичното си място. Има само два случая на форми без „л“ — земли 280b8, коракѣ (от литургичните указания за 6 нед. Мт 9.2 — 8) срещу земля и коравлѣ (от лит. указания за 16 пон. Мк 6.54 — 56, 7.1 — 8), оставяѣше 283b8, раславлѣ 279a17, дивлѣхъж сѣ 281a31, 282a5, прѣставленіе 276a19.

— Ятовата гласна се запазва на етимологичното си място. Спазва се правилото думата да не започва с ѣ . В начална позиция се пише ея — гакльшаго сѣ 277b18, гакже 278b9, гакъ 278b2, 8; Наблюдава се засилена употреба на а вместо етимологично я в позиция след гласна в средата или в края на думата, напр. епокааніе 280b1, славнаа 282a13, твояа 283a20, дръгаа 280a29; но и бѣговленіе 277a10.

— Не може да се установи дали замяната на следходна оу с ю означава запазена палатаност на у — сравни видѣж сѣ 283b11, видѣворецѣ 276b7, 18; 277b14, формите на глагола уисти, предадени с ъ, и един случай на преглас а/я в сконѣваемѣхъ 279a23, срещу сконѣваемѣхъ 279a29, приключает сѣ 278b3, формите на уисти с ѣ. В същото време имаме юѣни 277b25, юѣне 278a5.

— Употребяват се следните графемни за звук о — тясно о, широко о, ѡ.

В начална позиция не се пише тясно о. Думите започват с широко о или ѡ без правило, напр. оуѣктеніе 277b2, 24; оули 283a1, ѡуѣк 281b13, ѡуѣговри 276a22, не ѡсѣжѣ 280a13.

Формулата вѣ вѣкма ѡно се пише без изключение в ѡ .

Също така задължително е написанието ѡиѣ (род. вин. форма за отѣцѣ) и ѡ за предлога отѣ с единствено изключение от него 282b6.

При личните имена преобладава употребата на ѡ, напр. ѡвакина 276a8, антѡиѣ 277a17, ѡшмы 276a25, ирѡдѣвна 277b5, но се срещат и имена, написани с широко о — дѣонисіа 276a24, оуоуѣрѣа 277b29, като тези случаи са много по-редки.

Предлогът о също никога не се пише с тясно о. Среща се и с трите написания — о слѣкѣхъ 279a19, ѡ раславлѣ 279a17, о хананен 278b2.

В домашните думи се употребяват трите графемни — тясно о, широко о и ѡ, като тясното и широко о се заменят без правило. Забелязва се известна последователност при употребата на ѡ в окончанията за дат. п. мн. ч. при съществителните имена от о — осн. м. р. и јо-осн. м. р., напр. вѣеникѡ — 9 пъти, издѣѡ — 5 пъти, фарисѣѡ 2 пъти, зѣкѡ — 2 пъти, аѣѡ, аѣѡ, аѣѡ, аѣѡ и др.

(примерите са от литургичните указания към евангелския текст) както и при аористното окончание за 3 л. мн. ч. — ρκχω̄ 27867. Това окончание се среща един път с двойно о — ρκχοом̄ 281623. Среща се и немотивирана употреба на ω в домашни думи — ἐγω̄ 3 пъти, нарω̄ 28166, προδω̄жаше 283610, χω̄δα 280a14, сегω̄, ρω̄, χω̄σῑ, κλω̄ (от литургичните указания).

В богослужебната част на ръкописа за разлика от евангелския текст очно ѳ не се употребява.

— Надредните знаци, които се срещат в Синаксара, Месецослова и литургичните указания, са следните:

— Ударения — употребата им е правилна, но нередовна

остро ударение(·) — в началото на думата върху гласна — ω̄ῑᾱ 276a2, 276a20 и др., ἀν̄ны 276a8, 276625; в средисловие — πᾱсх̄ж 279a12, θ̄ικᾱм 276a18, λῡφον̄снцӣдӣъ 279a15.

тежко ударение (˘) — обикновено в краесловие и много порядко в сравнение с острото ударение. Примерите са следните — с̄ῡμ̄ε̄ω̄на 276a2, 27768;12, ιᾱρ̄ῑω̄на 27662, ἔγω̄ 276613, 282a4, 282632.

извито ударение — също като тежкото ударение се среща рядко — напр. козы̄ӣ 27667, в̄жд̄ӣ 278a24, ӣдӣ 282a22, ѳ̄мӣ 283a1

по-честа употреба има на двоен гравис (˝) — при едносрични думи — в̄ѣ̄ 278a25, т̄ѳ̄ 278a26, с̄ѣ̄ 27862, 279a4;6, 280632, 281619, 283a9, т̄ж̄ 279a13, дв̄а̄ 283617 и при многосрични върху крайната сричка — ан̄н̄ж̄ 27761, мин̄ӣ 276613, дв̄ѣ̄ т̄г̄л̄н̄ѣ̄ 277a3

двоен акут (˝˝) се среща само при т̄ж̄ 5 пъти

— Придихание „спиритус ленис“ (˘) стои над гласна в началото на думата — е̄ϕ̄лӣе, а̄ӣла, іа̄ко̄; в средисловие върху гласна, с която започва сричка — е̄ϕ̄ста̄-ѳ̄ӣа 276a16, а̄ρ̄ѳ̄о̄па̄г̄ѳ̄ӣта 276a24; ако думата започва с повече от една гласна, придихание се поставя върху всяка от тях — іа̄к̄ω̄ка 276a27; върху съюза ӣ и предлога ѳ̄. Употребява се, макар и по-рядко, „спиритус аспер“ (˘) — іѳ̄ѳ̄ст̄ина 277625, а̄на̄н̄і̄а 276a22, а̄нд̄ѳ̄ѳ̄нӣка 276a29. Понякога лекото придихание е във вид на точка. Ако над началната гласна има изнесена буква под титла, придихание не се поставя — ѳ̄с̄ж̄до̄ϕ̄ 278a31, іѳ̄.

Титли се употребяват редовно не само при помініса сага и някои думи, свързани с тях, но и много често за съкратено изписване на най-обикновени слова. Това се прави за икономия на място при синаксарните таблици. В Синаксара и Месецослова се срещат кръгла (⊖) и извита (⊖) титла, докато в литургичните указания към евангелския текст се среща и правата титла с две вертикални чертици (⊖).

Много по-често от основния текст се употребяват лигатури, което е съвсем нормално за такъв тип текст. Срещат се следните лигатури — Ъ,

Ѵ, ѳ̄, ѳ̄, ѳ̄, ѳ̄, ѳ̄.

Това са по-важните правописни и фонетични особености на богослужебната част на Лондонското евангелие. От изнесените по-горе приме-

ри се вижда, че те са много близки с тези на евангелския текст, което позволява да се твърди, че Синаксарът и Месецословът се преписвани от текст, създаден по едно и също време, или малко по-късно от самото евангелие. В началото на XVI в. е станало механичното присъединяване на богослужбения апарат към първоначалния ръкопис.

БЕЛЕЖКИ

¹ A Union Catalogue of Cyrillic Manuscripts in British and Irish Collections. London, 1988

² Вж. Щепкина, М. В. Болгарская миниатюра XIV в. М., 1963.

³ Shikova, L. Das Tetraevangeliar des Zaren Ivan Alexandar 1977

⁴ Scholvin, R. Einleitung in das Johan-Alexander Evangelium. In: Archiv fur slavische Philologie, VII, (1884), стр. 24

⁵ Карский, Е. Ф. Славянская кирилловская палеография, М. 1979

⁶ Scholvin, R. Цит. съч. стр. 39

⁷ Пак там стр. 44

⁸ Дограмаджиева, Е., Райков, Б. Банишко евангелие. Среднобългарски паметник от XIII в. С. 1981

⁹ Вм Add. ms. 39625

¹⁰ Scholvin, R. Цит. съч. стр. 52